

Jeanne Vauterin,
kunsthistorica en curator

Frans Masereel in Amsab-ISG en het MSK

Op 3 januari 1972 overleed houtsnijder en graficus Frans Masereel in Avignon. Naar aanleiding van de 50e verjaardag van zijn overlijden brengt Amsab-ISG samen met het Museum voor Schone Kunsten in Gent een warme hommage aan zijn werk en aan de vriendschappen in zijn rijkgevulde carrière. Het tentoonstellingsluik in Amsab-ISG zet twee belangrijke aspecten in de kijker: Masereels vriendschappen en de rijke collectie houtblokken die er worden bewaard.

Ik werd voor dit project als curator aangeworven. Een conceptueel plan was eerder al geschetst. Joris Van Parys, auteur en Masereel-biograaf, had het idee geopperd om licht te werpen op Masereels vriendschappen met de Franse vertaler Léon Bazalgette en de Oostenrijkse auteur Stefan Zweig. Dat voorstel vormde het startpunt van het hele opzet. We deden ook een beroep op de expertise van Els Snick, bekend van haar vertalingen van de Oostenrijks-Hongaarse schrijver Joseph Roth. Op 10 februari 2022 organiseerde zij aan de UGent namelijk een symposium over Stefan Zweig in België. Een tiental sprekers beschreef er uitvoerig Zweigs Belgische connecties, waaronder die met kunstenaar Masereel.

Kameraadschap in het literaire milieu

Als telg uit de Franstalige Gentse burgerij vond Masereels kunstenaarsleven vooral op het internationale toneel plaats. Als dienstweigeraar en overtuigd vredesactivist was hij trouwens tot 1929 persona non grata in België. Hij werd geboren in Blankenberge, maar verhuisde op 5-jarige leeftijd naar Gent. Vervolgens woonde hij in Parijs (1911-1915), Genève (1915-1922), opnieuw in Parijs (1922-1940) en afwisselend in Avignon en Nice (1940-1972). Uit zijn biografie blijkt ook hoe graag en hoeveel hij reisde. Samen met zijn levensgezel Pauline Imhoff trok hij als twintiger naar Tunesië, maar reisde hij ook naar Frankrijk, Duitsland, Engeland en Zwitserland. Hechte kameraadschap vond hij bij enkele collega-kunstenaars, zoals George Grosz en Henry Van de Velde, en vooral in literaire kringen, bij schrijvers als Romain Rolland, René Arcos, Henri Guilbeaux en Kurt Tucholsky, en natuurlijk bij Bazalgette en Zweig.

Bazalgette was in het Franse taalgebied zonder twijfel een van Masereels dichtere kompanen. De vertaler en auteur, geboren in 1873 in Parijs, speelde een pioniersrol in de promotie van Engelstalige literatuur. Zo wijdde hij het grootste deel van zijn carrière aan de vertaling (en hervertaling) van Walt Whitmans gedichtenbundel *Leaves of Grass*, in het Frans vertaald als *Feuilles d'herbe*. In 1908 schreef hij ook de biografie *Walt Whitman, l'Homme et son oeuvre*. De Parijzenaar

bracht zijn vakanties door in het landelijke Normandië, waar hij een watermolen had gekocht. Masereel en Bazalgette leerden elkaar in 1913 kennen in Parijs via journalist Henri Guilbeaux, een gemeenschappelijke kennis. Tijdens WO I werd Bazalgette gemobiliseerd. Hij zou nadien nooit over die traumatische oorlogservaringen spreken.

Op 30 maart 1919 verzond de Fransman zijn eerste brief aan zijn Belgische kameraad, wat het startpunt was van een innige correspondentie. Bazalgette introduceerde Masereel in het literaire oeuvre van Whitman. Omgekeerd maakte Bazalgette kennis met Masereels houtsnijwerk. Al snel zagen de twee een kans om samen te werken. In 1919 verscheen *Calamus*, een gedichtencyclus uit de vertaling van Whitmans *Leaves of Grass*, geïllustreerd met tien houtsneden van Masereel. Bazalgette was overdonderd door het resultaat: 'Ik kan er mijn ogen niet van afhouden.'

In 1927 plande Bazalgette een nieuwe editie van *Song for myself*, vertaald als *Chant de moi-même*. Masereel maakte 25 tekeningen. De intekeningsbrochure werd gedrukt, maar Bazalgette kreeg te kampen met zware gezondheidsproblemen. Het boek zou uiteindelijk nooit verschijnen. Aan de oorzaak van de problemen lag een slecht behandelde pleuritis, gecombineerd met een jarenlang genegeerde vermoeidheid. In het najaar van 1928 werd Bazalgettes toestand zorgwekkend en verbleef hij op doktersadvies maandenlang in de Pyreneeën. Zijn herstel bleef echter uit. In zijn laatste brief aan zijn vriend reageerde hij op de net verschenen herdruk van Masereels beeldenroman *La Ville*. Hij overleed op 31 december 1928 in Parijs.

Ook de vriendschap met Stefan Zweig ontstond door toedoen van Guilbeaux. Geboren in 1881 in Wenen groeide Zweig – net zoals Masereel – op in een bourgeois milieu. Tijdens

zijn carrière oogstte de Joodse auteur internationaal succes met zijn literaire oeuvre. Toen Masereel in 1918 besmet raakte met de Spaanse griep en wekenlang ziek was, bracht hij een herstelvakantie door bij Zweig in het Zwitserse stadje Rüschtikon. Hij kon er bovendien werken aan zijn schetsen voor de houtsneden, waarmee hij Zweigs novelle *Der Zwang* zou illustreren. Het resultaat verscheen in 1920. In 1923 volgde de Nederlandse vertaling. De jaren erna volgden nog andere samenwerkingen, zoals onder andere voor het vriendenboekje voor de in 1916 overleden Emile Verhaeren. Toen Zweig tijdens WO II weigerde om zich kritisch op te stellen tegenover het naziregime, was Masereel een van de weinigen die nog contact met hem hield. Vanaf 1933 was hun werk verboden in Duitsland. Na de nationaalsocialistische machtsovername behoorde Masereels oeuvre tot de 'ontaarde kunst' en werd het verwijderd uit Duitse musea en boekhandels. Ook Zweig kreeg een publicatieverbod, waardoor hij zijn Duitstalige lezerspubliek verloor. Op 4 oktober 1939 schreef Masereel aan Zweig: 'Wat gebeurt er met ons? Het is niet te geloven dat de waanzin van één man Europa in deze staat heeft kunnen brengen. Moed en vooral geduld ... Hitler blijft niet duren.' In 1940 reisde Zweig met zijn tweede vrouw Lotte Altmann via New York naar Brazilië. Twee jaar later, op 22 februari 1942, pleegde het koppel er zelfmoord in hun woning.

Masereel verbleef tot het eind van zijn leven in het zuiden van Frankrijk: in Avignon en Nice. Op 80-jarige leeftijd hertrouwde hij met de Franse kunstenares Laure Malclès. Hij overleed op 3 januari 1972. Hij was toen 82 jaar. De rouwceremonie vond plaats in het Gentse Museum voor Schone Kunsten. Volgens zijn wens werd hij ook in Gent begraven. Zijn graf bevindt zich op de Campo Santo van de begraafplaats van deelgemeente Sint-Amandsberg.

De tentoonstellingsruimte in Amsab-ISG illustreert de band tussen de drie vrienden aan de hand van bewaarde briefwisseling, foto's, tijdschriften, illustraties en boeken.

Houtblokken in de kijker

De dubbeltentoonstelling vormt ook de gepaste gelegenheid om topstukken van de waardevolle Masereel-collectie van Amsab-ISG onder de aandacht te brengen. In 2003 nam Amsab-ISG namelijk een unieke verzameling van zo'n 300 houtblokken, bijna 400 galvano's en 33 boeken van Masereel in ontvangst. Het verhaal vangt echter iets vroeger aan. In de lente van 1999 kreeg de Antwerpenaar Guy Droussart, werkzaam als verpakker in Europa Verlag in Zürich (voorheen Oprecht Verlag, de naoorlogse uitgever van Masereel), de opdracht om alle boeken uit de kelders te verwijderen. Het gebouw werd gerenoveerd en er moest plaats gemaakt worden. Zo botste hij geheel per toeval op de kist. Dankzij Joris Van Parys, die tot dan in de overtuiging was dat de nazi's de houtblokken hadden vernietigd, kwam die unieke verzameling uiteindelijk in Amsab-ISG terecht. Op die manier kon de collectie, met stukken uit de vroege jaren 1920 tot midden jaren 1950, publiek toegankelijk worden en hoefde ze niet te verdwijnen in privécollecties. Van de Zweig-publicatie *Der Zwang* zijn geen houtblokken bewaard gebleven. Daarvan kunnen enkel gedrukte boeken getuigen. De reeks houtblokken voor *Calamus* daarentegen zijn voor het eerst te zien in de tentoonstelling.

Masereel in woord en beeld in het MSK Gent

Zoals Amsab-ISG put ook het Museum voor Schone Kunsten uit de ruime eigen Masereel-verzameling van meer dan 750 kunstwerken. De uitgebreide hommage zoomt in op de totaliteit van zijn oeuvre: de zelfstandige

houtsnedes uit het prentenkabinet en de tientallen beeldromans in de afdeling kostbare werken van de museumbibliotheek.

FRANS MASEREEL
In woord en beeld | De vriendschap –
Masereel, Bazalgette
en Zweig
MSK GENT mskgent.be tot 05.06.22
AMSAB-ISG amsab.be tot 28.08.22
Museum voor Schone Kunsten Gent

De vriendschap: Masereel, Bazalgette en Zweig

Amsab-ISG, Bagattenstraat 174, Gent
2 april - 28 augustus 2022

Frans Masereel in woord en beeld

Museum voor Schone Kunsten Gent
2 april - 5 juni 2022